

עגורים אפורים בתעופה, חורף 2012 – קרוב ל-40,000 פרטים. העגור שכבר למד לאהוב את ישראל מזכיר אותנו בתכונותיו: אוהב לרקוד, לרכל ארוכות, לשמוח, וכמובן לאכול חמוס, בוטנים ותירס.

מכיוון שישראל ממוקמת על ציר המסע של עופות רבים הבאים מארצות הצפון ונחשבת כארץ חמה יחסית בחורף עם תנאים משופרים גם של מזון, הרי שחשיבותה העולמית בחורף למיני עופות רבים גדולה. זאת במיוחד לאור העובדה שאתרי חריפה לחים באירופה, כמו בצרפת, איטליה וספרד, מצטמצמים בקצב מעורר דאגה לטובת ייעור, ייבוש ביצות וגופי מים, וכן בנייה מסיבית בשטחים הפתוחים. בעונת החורף, ובמיוחד בימי השבירה של הגשמים הזועפים הנדירים אצלנו, האוויר הצונן והראות החדה יחד עם שפע מיני העופות מושכים את הצפרים והצלמים אל מרחבי הנוף הגועש בעופות תיירים, המתרגשים ללא ספק מהתנאים הנוחים.

ישראל כמרכז חריפה בין-לאומי לעופות

כתב וצילם: ד"ר חיים מויאל

2. לבניות גדולות (בחזית) וכפן (מאחור). הלבנית הגדולה, החולפת וגם חורפת בישראל, היא בהחלט ענקית - גובהה כמטר. מזונה מגוון, והוא כולל בעיקר דגים, דווחיים וחרקים. לכפן מקור הדומה לכף, ואותו הוא נועץ בבוץ ומניע שמאלה וימינה ללא הרף כדי לסנן בעזרתו חרקי מים, סרטנים ואפילו גלמים של יתושים.

3. תמירון. מלבד מושבות התמירונים המקננים מגיעות לארצנו גם אוכלוסיות חורפות החוזרות לאירופה בתחילת האביב. רגליו הארוכות של התמירון מסגלות אותו לחפש את מזונו עמוק יחסית במים של המאגרים ובריכות הדגים.

4. נחליאלי לבן. ציפורי שיר נאות אלו מבושרות לנו את החורף ומגיעות בהמוניהן לכל גן, פארק, חצר ושלולית, וכמובן גם למקומות הלחים, כשהן ניזונות בעיקר מחרקים.

המעדיפים לינה רבתית במרחב העירוני, כמו הנחליאלי הלבן, אדום החזה והזרזיר המצוי. בהרים המיוערים ראוי להזכיר את התפוחיות והפרושים הלנים בלהקות.

מזה 47 שנים מתבצע בישראל מדי שנה בכמה מאות מאגרי מים יום מפקד חשוב של עופות מים, בנייהול רשות הטבע והגנים. כמו כן מתבצעים סקרים ספורדיים על ידי מרכז הצפרות של החברה להגנת הטבע ועל ידי צפרים מיומנים שמקדישים את זמנם הפנוי למלאכה מורכבת זו, על אף שלא בכל המקרים המידע מהיזמות האלה נאסף או נחקר בהתייחס לציר השנים.

החורף בדרום אמריקה ומרכזה, שגם שם התנאים טרופיים.

המקומות המועדפים ביותר באפריקה למיליוני עופות הם אגם צ'אד, שהצטמק לכדי חמישית מגודלו, וביצות האקוואנגו הנרחבות. המינים החורפים הנפוצים ביותר שם הם ברווזים חדי-זנב, לוחמים וחטפיות. אגם נקורו מועדף במיוחד בקרב הפלמינגואים והשקנאים.

בארצות הדרום העופות מתארגנים לחרפה בעיקר על ידי אגירת שומן, המתבטאת בהתלהבות ונמרצות בהתנהגותם, וכן בחילוף נוצות ופלומה כדי להתכסות בלבוש חדש ויעיל לתנאים החדשים.

ציפורים רגילות להיזון מפירות וחרקים עשויות לשנות את הרגליהן בפונדקי החורף שלהן, כך למשל ירגזים אמריקניים - צייקאדיז, נוהגים בעונה זו לאסוף מזון ככל האפשר ולהחביאו במאות אתרי מחבוא כמו מתחת לטחבים. הם זוכרים את המיקום ומסוגלים לשלוף את המזון כל אימת שירצו.

מרבית המינים החורפים בוחרים לבלות את החורף בבתי הגידול הלחים ובסביבתם המידית, אך ציפורי שיר רבות בוחרות להיות פעילות דווקא במטעים החקלאיים, בחורשים ובמרחבי השטחים הפתוחים, ויש גם מינים חורפים

צמחי המבצבץ מבין פתותי השלג, ורק תנועתם מסגירה אותם לעיני הטורפים, ואילו הלילית ניזונה בעיקר ממכרסמים, דוגמת הלמינגים המפורסמים בנדידתם ההתאבדותית בהתפרצות נדירה מדי שנים רבות.

האסטרטגיה השלישית האפשרית היא פשוט להיכנס למצב של תרדמה, או "טורפור" במקרה של העופות. זו לא ממש תרדמה כמו אצל דובים או מרמיטות, אך הם מסוגלים להיכנס למצבים של האטת חילוף חומרים וקצב פעילות הלב. האסטרטגיה הזאת נדירה מאוד בקרב העופות, ומפורסמים במיוחד הסיסים, התחמסים והקוליברים. אלו האחרונים נכנסים מדי לילה למצב מיוחד זה בשל חילוף החומרים המהיר במיוחד שלהם, וזאת מהסיבה ששטח הפנים של גופם גדול מאוד יחסית לנפחם, ולכן בלילה, בזמן שהם לא אוכלים, הם נאלצים להאט את כל המערכות הנוספות כמעט לרמה של עצירה מוחלטת.

העופות של העולם הישן מעדיפים בבירור את החרפה באפריקה הטרופית, כיוון שבאפריקה יש תנאים יציבים, הטמפרטורה קבועה יחסית והמזון זמין. הקרינה אמנם גבוהה ביותר, אך הלחות גבוהה יחסית וממוצע המשקעים הוא 3,000 מ"מ בשנה. עם זאת, מינים לא מעטים מבלים את החורף בדרום-מזרח אסיה, ומינים צפון אמריקניים מבלים את

או במשך החורף, וחוזרים חזרה לארץ הולדתם באביב, לרוב לאירופה או למערב אסיה.

ככלל, יש לעופות בעונת החורף כמה דרכים להתמודד עם התנאים הקשים המלווים במזג אוויר קר ובמיעוט מזון צמחי ומן החי. האפשרות העיקרית שמרבית העופות בוחרים היא לנדוד למקומות חמים ולבלות שם את החורף. המקומות החמים יותר הם לא בהכרח באפריקה, יש החורפים בדרום אירופה או במזרח התיכון, כמו אצלנו. יש המעדיפים לנדוד מההרים הגבוהים אל העמקים החמים, אך רובם נודדים מזרם למדבר סהרה. האפשרות השנייה היא להישאר בארצות קינונם ולהסתגל לתנאים הקשים, ולשם כך הם מותאמים פיזיולוגית טוב יותר מאחרים לחורף האירופי. כך למשל שכווי השלג, גבתון השלג וליילית השלג מחליפים את נוצותיהם לקראת החורף והופכים ללבנים, צבע המסווה אותם היטב בנוף השלגי. השניים הראשונים ניזונים ממזון

הם הומאותרמיים, כלומר בעלי "דם חם" המסוגלים לשמור על טמפרטורת חום קבועה גם בתנאים קיצוניים, אבל הם צריכים לנצל אסטרטגיות שונות מהיונקים ומיוחדות, שהרי למרביתם אין שומן קבוע בגופם (שומן בצבע חום). כך למשל הם חייבים לאכול הרבה ככל האפשר בשעות היום, ולא רק בשל המטבוליזם המהיר שלהם. הם פעילים בעיקר מוקדם בבוקר, לאחר לינת לילה ארוכה יחסית, אז הם נמצאים ומורעבים ממש. אחרי הצהריים, לפני ההכנות ללינה, הם קצת פחות פעילים. עופות מים רבים פעילים גם במשך היום בשל מזג האוויר במקום חריפתם, ולכן ניתן לצפות בהם גם בצהריים.

בישראל, הממוקמת בפרוודור של צומת שלוש יבשות בדרכם של העופות ליבשת השחורה, חורפים למעלה מ-100 מינים ועוד עשרות מינים המזדמנים בחורף, בצורה לא קבועה, לרוב למשך ימים אחדים. המינים החורפים מגיעים בסתיו

בעולם קיימים קרוב ל-10,000 מיני עופות, מרביתם מצויים באזורים הטרופיים, שם הם אינם מינים נודדים קלאסיים. עם זאת, למעלה משליש מהמינים בחצי הכדור הצפוני הם מינים נודדים המבלים את החורף בחצי הכדור הדרומי, לרוב באזורים הטרופיים. לפחות כ-200 מינים פליארקטיים חורפים ביבשת אפריקה לבדה, וההערכה היא שבין שלושה לחמישה מיליארדי עופות מבלים בפונדקי החורף באזורים שונים ביבשת.

לקראת החורף עופות רבים נודדים כדי לקבל יותר אור יום ומקורות מזון טובים יותר.

אך האם עופות יכולים לסבול קור? מתברר שמרביתם בבירור מותאמים לכך. לעופות יש נוצות פלומה מיוחדות האוצרות את החום ומבודדות את הגוף מחדירת קור, וטמפרטורת הגוף הממוצעת שלהם היא מעט יותר מ-40 מעלות צלסיוס, כארבע מעלות יותר משלנו. כמו היונקים, גם

6

חיותם היו ללא ספק הגורמים העיקריים לשינוי אתרי חריפתם מרחבי אירופה ואפריקה לישראל, שמארכת אותם בכבוד. אירופה הולכת ומאבדת מחשיבותה בנוגע לעגורים הרגישים בשל התייבשות מקומות חיות לחים בקצב מוגבר, ומכאן חשיבותה של ישראל כמקום המועדף ביותר בעולם לחריפתם.

חיות וציד. לאחרונה החלה מגמה ברוכה של איסור ציד במאגרים מסוימים, כמו בשפלת יהודה. צריך לבטל את הציד בכלל מפאת הסכנה הממשית של פגיעה קריטית במינים הנמצאים בסכנת הכחדה, כמו הצחראש, הברווז המשוש וצולל הביצות (ראו כתבות על הצחראש וצולל הביצות בגיליונות [להשלים מספרי גיליונות]).

על פי הנתונים של רשות הטבע והגנים, קרוב ל-200,000 עופות מים נסקרים בממוצע במפקד השנתי, אך מספר זה לא ודאי בשל כפילויות שקשה מאוד להתגבר עליהן, ולכן מנסים לבצע מפקד בו זמני, באותה שעה ממש, בכל המאגרים.

המינים הנפוצים ביותר מבחינה כמותית המהווים לעתים למעלה מ-80 אחוז מכלל הפרטים הם האגמייה ומיני ברווזים כדוגמת הברכייה, השרשיר, המרית והצולל החלודי.

מטרת הסקרים היא לעמוד על השינויים במצבן ובתפוצתן של אוכלוסיות שונות של עופות חורפים הנגזרים משינויים בארצות מוצאם או במהלך נדידתם, ואתרי החניה המועדפים עליהם, ואפילו משינויים בפונדקי החורף שלהם. יש חשיבות רבה למחקרים המתבססים על סקרים מקיפים הכוללים - מעבר למספר כל מין שנצפה - גם את יחסי זכרים/נקבות/צעירים, מקומות חיות, מקום לינה ופרמטרים נוספים.

יתר על כן, ניתן לעתים למצוא את הגורמים להיעלמות או לצמצום משמעותי במספרם של מינים מסוימים כתוצאה מהרעלות, התחשמלויות, הרס מקומות

מין נוסף אשר הגדיל את אוכלוסייתו החורפת בישראל הוא הקורמורן הגדול המגיע לכדי 30,000 פרטים, שמחציתם מרוכזים בנחל חדרה ובקישון. הקורמורן נחשב כמוזיק לדגה ולעצים שעליהם הוא לך, בשל לשלשתו החומצית. צריך כמובן למצוא פתרון יצירתי שלא יפגע באוכלוסייתו, כפי שנמצא זה מכבר עם השקנאים. השקנאים ניזונים אף הם מדגים, ולכן מאכלים אותם בדגי הטלת מילואים שערכם הכלכלי נמוך במיוחד.

יעילות הסקרים בחורף עולה במיוחד אם מקיימים תקשורת בו זמנית עם ארצות הנמצאות בצירי נדידתם של העופות הנסקרים, כדי לבחון מגמות, תהליכים ודרכי פתרון בכל הקשור לשינוי מצב אוכלוסייתם של המינים השונים. זאת על אף העובדה שיש קושי ממשי להסיק מסקנות חד-משמעיות, אם אנחנו לא יודעים דבר על מוצאם של עופות שונים. זה כמובן אפשרי עם שיתוף פעולה בין-לאומי, אשר יאפשר מעקב במשדרים נקלטי לוויין.

המינים הבולטים ביותר בחריפתם בישראל, המושכים מאות אלפי מבקרים מדי חורף לאגמון, הם ללא ספק העגורים, החורפים גם בעמקים הצפוניים ובצפון-מערב הנגב. מספר העגורים גדל עם השנים - מכמה אלפים לפני עשור לכדי 40,000 בחורף הזה. ההאכלה בתירס באגמון ושמירה על מקום

לעופות הדורסים - החורפים במספרים קטנים יחסית לציפורי שיר, לחופמאים ולברווזים - יש חשיבות לא מבוטלת בצמצום אוכלוסיותיהם של מוזיקים בחורף, כמו מוכרסמים בשדות חקלאיים, במיוחד לאור העובדה שמספר המינים והפרטים גבוה יותר בצורה משמעותית בחורף מאשר מספר מיני הדורסים והפרטים המקננים בקיץ בישראל.

מרבית הדורסים נוהגים לתצפת במקומות בולטים בנוף, כמו על חוטי חשמל ועמודי השקיה, ומרבים לצוד ציפורי שיר אוכלות זרעים המצויות בחורף בלהקות גדולות, כדוגמת זרעית השדה, זרזיר אירופי, תפוחית מצויה וגיבתון עפרוני.

5. דוחל שחור-גרון, מין שכל אוכלוסייתו האירופית נודדת והוא בולט מאוד בחורף בארצנו, במיוחד בנקודות תצפית, כשהוא טורח תמיד להתרועע על נוכחותו הטריטוריאלית אפילו בחורף.
6. נץ מצוי. אמנם יש נצים המקננים וחולפים בישראל, אך יש גם אוכלוסיות לא מעטות שחורפות בארצנו. הנצים ניזונים בעיקר מציפורים שאליהן הם מותאמים מאוד ברגליהם הארוכות, כנפיהם העגולות והקצרות יחסית, וכן בזנבם הארוך מאוד המסגל אותם לתעופה מהירה ומתמרנת.

7.
8.

5

7

ונהנים מהעובדה שתנועת הרכבים לידם מוגבלת. מין מעניין נוסף בין הדורסים המבלה אצלנו בעשרותיו בחורף הוא שלך הדגים, הדורס דגים תוך כדי צליה ברגליו הפרוסות לתוך המים. טפריו דומים לקרסי דיג חדים, והוא מתרומם עם הדג תוך כדי נייעור המים מגופו בריקוד משובב נפש.

אחד המינים הנפוצים ביותר במאגרי מים וביוב הוא ללא ספק האגמייה, מין תרנגול מים שחור בעל מצח לבן הנחשב לצמחוני של ממש. לצדו חורפים מיני ברווזים רבים שהנפוצים ביותר ביניהם הם ללא ספק הברכיות, המריות והשרשירים. בהמשך החורף מגיעים מיני ברווזים נוספים, במספרים לא מבוטלים, ובמיוחד ראוי להזכיר את הצוללים החלודיים והמצויצים.

וכן עיטי צפרדעים ועיטי שמש, עקבי חורף, דיות שחורות, זרוני סוף ומיני בזים גדולים כמו בזי ציידים ובזים נודדים. ניתן לצפות בהם כאן במיוחד בחורף.

הלינה בקרב הדורסים משתנה על פי המין, כך לנות דיות החורפות לרוב בלהקות גדולות על עצים באשל הנשיא, עמק בית שאן, אגמון החולה ופארק אפק, ואילו הזרונים מעדיפים ללון בתוך קנים וסוף בלהקות העשויות להגיע למאות פרטים. עיטי צפרדעים בודדים מעדיפים ללון על עצי איקליפטוס, ועקבים על עצים נשירים ומחטניים.

אלו האחרונים יודעים כמנצלים את הדרכים בין השדות המוצפים כדי לצוד את המכרסמים שברחו מן ההצפה,

דורסים לא מעטים הם אופורטוניסטים וניזונים גם מנבלות ומזבלות, כמו הדיות השחורות, זרוני סוף, עיטי צפרדעים, עיטי שמש ואפילו עיטמים לבני-זנב נדירים.

צפון-מערב הנגב נחשב ללא ספק לחבל ארץ מרתק מבחינת המינים החורפים, בשל המרחבים הפתוחים והבתוליים המשתנים ללא הרף בעונות השנה, אך הוא פורה במיוחד בחורף, ונחשב לאחד מהחשובים והשופעים במיני הציפורים בתקופה הזאת. ראוי להזכיר כמובן גם את עמק החולה, עמק בית שאן, הקישון, ובריכות הדגים במישור החוף, כמו מעגן מיכאל, וכן את מאגרי שפלת יהודה.

החורפים המאפיינים את החורף באזור זה הם הבזים הגמדיים, הניזונים בעיקר מזרעיות השדה ומהפיפיונים למיניהם,

8

9. ברווזים צהובי-מצח, מהמינים היותר יפים של ברווזים החורפים בארצנו. הם מתלהקים עם בני מינם, לעתים בלהקות גדולות בחורף, והם ניזונים מפלנקטון במים ועשב בגדות גופי המים. למין זה שריקות אופייניות וחזקות.
 10. מרית, זכר, אחד מהנפוצים בברווזים בחורף. מקורו העצום מזכיר את כלי המרית, ומכאן שמו. יותר מכל ברווז מתמחה המרית בסינון של חסרי חוליות, ושולי מקורה השטוח והענק מאופיינים בשינון בולט מאוד.
 11. רלית המים, מין חששן ונחבא, אך בשל היותו טריטוריאלי אפילו בחורף הוא מצהיר על נוכחותו בצרחות ייחודיות קצרות. הרלית ניזונה למעשה מהכול - חרקים, עכבישים, תולעים, רכיכות ואפילו פגרים.

שהבולטים בהם הם ללא ספק הנץ המצוי הניזון מצפיפורים, עלויות החורף הניזונות מחרקים, וכן קיכלי רונן ופרוש מצוי המבלים גם במטעים נשירים שונים. אגב, זה האחרון מתאפיין בנדידה נבדלת בין הזכרים והנקבות.

מבין החופמאים החורפים בארצנו באזורים הלחים, הביצינית לבנת-הכנף היא הבולטת ביותר, ואלפים ממנה מבלים במאגרי מים, באגני ניקוז ובבריכות דגים ברחבי הארץ. למעלה מ-4,000 חופמאים נצפים בעיקר בחורף, והם מושכים צפרים רבים הבאים לצפות בהם.

מבין השלדגים ראוי להזכיר את השלדגון, המגיע אלינו לחורף מאירופה, וניזון מדגניים תוך כדי צלילה מהירה מענף בולט מעל פני המים.

מבין המינים הנדירים המזדמנים בחורף לארצנו ראוי להזכיר את הפצחן, המפצח היטב אגוזים ושקדים במטעים ובחורשות

מספרן עדיין מתגמד מול מספרם של הזרזירים האירופיים, אשר מיליונים מהם מבלים את החורף בארצנו. בשנים האחרונות מספריהם מתמעטים באופן משמעותי, אולי כפועל יוצא של אסון צירנוביל והרעלות מסיביות במזרח אירופה. אחת מהתופעות המדהימות ביותר הקשורות לזרזיר היא ריקוד מתואם ומתומן להפליא של רבבות פרטים יחדיו, כדי להתחמק מעופות דורסים רעבים.

אחד המינים המוכרים ביותר לכול, ובמיוחד לילדים, הוא הנחליאלי הלבן, המבלה גם באזורים העירוניים ובכל שלולית מצויה. פחות מוכר אך נשמע ללא הרף בגנים ובגינות הוא אדום החזה, הידוע בטריטוריאליות האובססיבית שלו מול כל אחד שיקרא תיגר על נוכחותו, ואילו המין שדומה לו בצורתו, אך עם חזה כחול ולא כתום, הוא כמובן כחול החזה המבלה במיוחד בחישות קנים.

בחורשות האורנים ובחורש היס תיכוני מככבים מינים חורפים לא רבים,

בשדות התבואה והאספסת מככבת בחורף בלהקותיה הקיוויות המצויצת, הבולטת בצבעיה הפיזיקליים ובציצית הארוכה שלראשה, לצד הפיזיונים והזרעיות. בקרב הערבים נפוצה האמונה כי חורף שבו מגיעות לכאן מספר רב של קוויות עתיד להיות גשום במיוחד. לצדי שדות התבואה, על קוצים ומורכבים שונים, ניתן לצפות במין בולט במיוחד המכונה דוחל שחור-גרון. הדוחלים מבלים בזוגות הטורחים להבהיר לכול שהם בעלי הבית, ואבוי למי שמפקפק.

אי אפשר לדבר על העופות החורפים בלא להזכיר את השחפים המוכרים, ובמיוחד שחף האגמים המגיע אלינו לקראת החורף ברבבותיו, לא פחות מ-30,000 פרטים. שחפים אלה מגיעים יחד עם שחפים ארמניים, ומאכלסים מאגרי מים, בריכות דגים ולעתים מזבלות.

האנפות הנפוצות ביותר הן ללא ספק האנפות האפורות ומיני הלבניות, אך

האורנים, ואת צלוב המקור הנדיר ממנו, שניזון מזרעי אצטרובלים. בשדות ניתן להזכיר את הקיווית הלהקנית ולבנת-הזנב יחד עם מיני חופזים.

אסיים במין ברווז חורף מעניין מאוד, שבעבר נחשב לנדיר במיוחד באירופה ובמזרח התיכון אך בשנים האחרונות מבלה באלפיו במאגרי החמצון ברחבי הארץ, ושחרף גודלו פחות בולט מבני משפחתו, ואני מתכוון לצחראש הלבן המאופיין בראש לבן וצח של הזכר ובזנב מזדקר. לישראל תפקיד חשוב למנוע ציד בשוגג של מין זה, המתבצע כמובן בחורף, כדי לאושש מין שנמצא בסכנת איום ממשי בעולם. ♦

12. חורפי, ציפור שיר שאולת זרעים, חברותית ונמרצת, החורפת בארצנו, ומכאן שמה. יש חורפים שבהם היא לא נצפית כלל. זהו אחד המינים היחידים שתועדו מקיאים מזון עבור פרטים דומיננטיים בקבוצה.

13. פרוש מצוי, נקבה, אחד ממיני אוכלי הזרעים הלהקתיים והנפוצים ביותר בחורף בישראל. שמו, שנקבע על ידי לינאוס, נגזר מנהגן של הנקבות בשוודיה לנדוד דרומה ולפרוש מהזכרים לקראת החורף.

14. שלדגון, מין שלדג טריטוריאלי המגיע אלינו מאירופה וחורף כמעט בכל מקווה מים בארצנו, כולל נחלים. הוא ניזון בעיקר מדגיגים שאליהם הוא צולל מנקודת תצפית נמוכה. לאחר מכן הוא נוהג לרטש את ראשו של הדג על אבן או ענף, ואז לבלוע אותו מראשו.

15. זרזיר אירופי, אחד המינים החורפים הכי בולטים ולהקתיים בארצנו. יש להקות המונות רבבות פרטים ונוהגות לבצע תמרונים מתואמים מופלאים כדי להתחמק מדורסים. הזרזירים הם מינים הנרדפים על ידי האדם בשל נזקם לפירות ולזרעים, וכן על שום היותם נשאים של כמה מחלות מסוכנות. בשל קרבתם לאדם ומשכניו, במיוחד בלינה קבוצתית, נפגעו והורעלו רבים מאוד עד כדי כך שאוכלוסייתם התמעטה בשנים האחרונות, ואולי גם אסון צ'רנוביל פגע בחלק מן האוכלוסיות.

